

Tematikus összeállítás

A KIEGYEZÉS

VENDÉGSZERKESZTŐK: FODOR PÁL, KATONA CSABA

SZERKESZTŐI BEVEZETŐ

EDITORIAL INTRODUCTION

Fodor Pál¹, Katona Csaba²

¹ az MTA doktora, tudományos tanácsadó, igazgató, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
fodor.pal@btk.mta.hu

² tudományos munkatárs, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
Katona.Csaba@btk.mta.hu

Kulcsszavak: kiegyezés, 150. évforduló, megosztó döntés, uniformizáló hivatalos emlékezet, eltérő értelmezések, sokszólamú értékelés

Keywords: compromise, 150th anniversary, divisive decision, uniformizing official remembrance, different interpretations, multi-phrased evaluation

Arany János 1868-ban, alig egy esztendővel a kiegyezés, vagy ahogy akkortájt inkább emlegették, a kiegyenlítés után a rá jellemző keserű humorral vetette papírra *Hinc illae...* című rövid versét: „Haynaunál, Bachnál gonoszabb e nemzeti kormány; Ez csak üvölteni hágy: az hivatalt is adott.” A kétszáz éve született költő sorai egyértelműen arra utalnak, hogy a buzgó lelkesedés sokaknál szinte rögtön alábbhagyott, amikor a nagy cél, a kiegyezés elérését, a látványos ceremóniákat követően a hétköznapi életbe kellett visszazökkeni. De miközben Arany sajátos szemszögből világitott rá a felszín alatt megbúvó problémákra, nehéz nem emlékezni arra, hogy a későbbiekben sokszor sommásan, egyoldalúan mérlegre tett és megítélt kiegyezés milyen mértékben osztotta meg a korszak magyar társadalmát, politikáját, közgondolkodását. Máig találkozni lehet azzal az érveléssel, hogy az egyetlen lehetséges, józan kompromisszum teljesedett be a kétségkívül látványos politikai aktussal. Ugyanakkor azzal a szögesen ellenkező értékeléssel is, hogy Trianon gyökerei itt rejlenek, utalva például a Kossuth Lajos nevezetes Cassandra-levelébe foglaltakra: „...szomszédainkat úgy nyugat mint kelet felé

ellenségeinkké teszi: a nemzetiségi belkérdés kielégítő megoldását [...] lehetetleníteni, s szemlátomást közelgő európai bonyodalmaknál hazánkat a vetélkedő ambícióknak céltáblául tüzi ki.”

Ezen érvelés hívei természetesen az utólagos történelem tükrében törnek lánzdzsát vélt igazuk mellett, gyakorta megfélemlítve arról, hogy Kossuth Torinóból a tényleges cselekvés felelősségének terhe nélkül mondhatott ítéletet, *de facto* hazaárulónak bélyegezve Deák Ferencet és híveit, a bírálat mellett (helyett?) pedig nem tudott kiutat mutató alternatívával szolgálni. Amikor Ferenc Józsefet megkoronázták, a „48-asok” egyik vezéralakja, Madarász József és hat képviselőtársa (Patay István, László Imre, Csanády Sándor, Kállay Ödön, Vályi János, Vidats János) tiltakozás gyanánt Cinkotán, egy csárdában húzta meg magát, illetően módon demonstrálva teljes egyet nem értését. E gesztus viszont kiválóan példázza az érdemi cselekvést lehetővé tevő mozgástér szűkös voltát, szinte teljes hiányát. Nem véletlen, hogy a mindenkori ellenzék számára a teljes elutasítás talaján álló Kossuth és kitartó hívei idővel tehetetlenséget is jelentettek. Rá is mindinkább igaz volt ugyanis (korántsem véletlenül) az, amit Szekfű Gyula a megjelenésekor óriási felháborodást kiváltó, *A száműzött Rákóczi* című munkájában írt: „A közéletből, melynek a felkelés idején alakítója volt, a magánélet súlytalanságába taszított ki, s az energiát, mely történelmi feladatokhoz volt szabva, egy mindörökké elveszített szerep visszaszerzésére kellett céltalan kísérletekkel elpazarolnia. Pályafutása a hullámé, mely kicsapván, tétlen tespedéssel feneklik meg a parton, míg társai elemi közönnyel sietnek tovább dolgokra a soha ki nem apadó, örök mederben.”

Az, hogy a kiegyezés milyen megítélés alá esik, természetesen függ attól is, hogy milyen távlatban vizsgáljuk hatását, eredményeit. Nehéz volna érdemben vitázni azzal, amire Cieger András mutatott rá, tudniillik, hogy „a dualizmus a leghosszabb ideig fennálló, alkotmányosan működő politikai rendszerünk volt”. A polgári fejlődés, a gazdasági sikerek, a boldog békeidők eredményei nemigen kérdőjelezhetők meg. Sőt azt is látni kell, hogy ezek kezdetei az 1850–1867 közötti időszakban keresendők, amikor is korántsem reakciós, a forradalom előtti időkhöz visszanyúló intézkedéseket fogantató Bécs. A jobbágyrendszer és a nemesség eltörlése, a korszerűbb iskoláztatás, a polgári törvénykönyv stb. ugyanis éppen hogy előremutató változást jelentett a korábbiakhoz mérten. Ugyanakkor a kiegyezés körüli viták fundamentumát képező közjogi kérdést övező feszültségek mit sem csökkentek. Ha pedig, mint már esett róla szó, a Monarchia széthullta felől közelítünk a kérdéshez, nyilván nem lehet csak sikerként értékelni a történeteket, bár természetesen az sem állja meg a helyét, hogy Kossuthra (kétségkívül hálás, ám roppant felszínes megoldásként) a mindent látó vátesz köntösét borítjuk.

A kérdést talán úgy érdemes feltenni másfél évszázad múltán, hogy mennyiben szolgálta a nemzet, az ország, a haza javát az adott politikai helyzetben legcélszerűbbnek látszó kompromisszum hosszabb távlatokban. E felvetés a magyar törté-

nelem több sorsfordító döntése esetében joggal vethető fel, és bizonyosan nehezen válaszolható meg: minden bonyolult kérdésre adott egyszerű válasz szükségképpen hamis. Ám a kiegyezésre gondolva számolni kell magán a tényleges politikai aktuson, illetve ezen felül a Monarchia korának egészen végigfutó kettősséggel. Az erkölcsi tehertétellel, amelyet szemléletesen példáz, hogy az 1849-ben *in effigie* akasztásra ítélt Andrássy Gyulát az a Ferenc József teszi miniszterelnökkévé, akinek szerepe megkérdőjelezhetetlen Andrássy bajtársai, az aradi tábornokok és mások kivégzésében.

De még inkább tükrözi e kettős fénytörést az, hogy Batthyány Lajos grófot úgy temetik újra 1870-ben díszsírhelyén, hogy *de iure* erkölcsi elégtételt nem kap. Ehelyett Pest városa temetteti el, a politikai elit tagjai magánemberként vannak jelen az újratemetésen, a király felelősségét pedig érinteni sem lehetett. S mindezt úgy, hogy egy városi rendeletre hivatkoztak, amely szerint egészségügyi okok miatt „a városunkban létező összes szentegyházak sírboltjába való temetkezés megszüntetett”. Így fogadta el Pest város közgyűlése „osztatlan helyesléssel” azt, hogy „nehogy a sírboltok megrendelt elzáratásával a nagy halottat megillető kegyeletes emlék feledékenységre menjen, kívánatos lenne, hogy a városi hatóság néhai Batthyány Lajos holttetemeinek a kerepesi köztemetőben leendő méltó és ünnepélyes elhelyezése iránt intézkedést tétessék”.

Talán nem érdektelen felidézni II. Rákóczi Ferenc 1906. évi kassai újratemetését sem, amelynek során a fejedelem holttestének hazahozatala mellett hosszú ideje kardoskodó, az ellenzék fontos képviselőjeként politizáló Thaly Kálmán Rákócziról úgy emlékezett meg, hogy közben Ferenc Józsefet is dicsérni kényszerült, például azért, mert elfogadta azon javaslatát, hogy a kassai dómban nyugodjanak a hamvak: „Azt hiszem, nem cselekedtem hibásan, mikor ezt ajánlottam. Hála a felséges úrnak, hogy ezt az ajánlatomat is méltóztatott elfogadni. (Felkiáltások: Éljen a király! Éljen Thaly Kálmán!)”

E kétarcúság is része tehát a kompromisszumnak. Hogy tehát a kiegyezést sikernek vagy kudarcnak látjuk-e, azt azon túl, hogy milyen távlatból értékeljük, befolyásolja az is, hogy a gyakorlati előnyeit vagy az erkölcsi feddhetetlenséget tekintjük-e elsődlegesnek. A politika e kérdést meglehetősen egyértelműséggel szokta kezelni. Keserű szembesülni azzal, hogy a történelmi tapasztalat szerint a megegyezések/kiegyezések szolgálják adott helyzetben a közösség nagyobb hányadának érdekeit, de ilyenkor szinte szükségszerűen szenved fogyatkozást a tartás.

Jelen összeállítás tanulmányai ahhoz szeretnék közelebb vinni az olvasót, hogy saját véleményét tovább formálhassa, finomíthassa a százötven évvel ezelőtti eseményekről és azok rövid és hosszú távú hatásairól. Az írások szándékoltan sokszólamú, többléptékű megközelítésben vizsgálják a kiegyezés problematikáját, remélve, hogy az olvasók nyitottak arra, hogy több irányból mérlegeteljék e történelmi sorsfordulót.